

**Лекція 8. Українська
історіософська думка
новітнього часу**

План

1. Історіософська концепція історії України О. Оглобина, його критика міфів радянської історіософської школи.
2. Історіософські ідеї Б. Крупницького, його внесок у критику марксистсько-ленінської історіософської парадигми історії України.
3. Історіософські проблеми у творчій спадщині І. Лисяка-Рудницького.
4. Спроби М. Браичевського вийти за межі офіційної марксистсько-ленінської історіософії.
5. Сучасна цивілізаційна історіософська концепція історії України Ю. Павленка.

Джерела та література:

- *Барг М. А.* Цивілізаційний підход к історії // Коммунист. – 1991. – № 3.
- *Верба Ігор.* Олександр Оглоблін. Життя і праця в Україні. – К., 1999.
- *Гринів Олег.* Українська націологія. Від другої світової війни до відродження держави: Історичні нариси. – Л.: Світ, 2004. – 592 с.
- *Гуревич А. Я.* Теория формации и реальность истории // Вопр. философии. – 1990. – № 11.
- *Дзюба Іван.* Інтернаціоналізм чи русифікація? // Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т. – Т. VIII. – (40-ві – 80-ті роки ХХ ст.). / Ред кол.: Тарас Гунчак (голова, наук. ред.) та ін. – К.: Дніпро, 2001. – С. 189 – 214.
- *Крупницький Б.* Теорія III Риму і шляхи російської історіографії. – Мюнхен, 1952.
- *Крупницький Б.* Українська історична наука під сокетами. – Мюнхен, 1957.
- *Лисяк-Рудницький Іван.* Історичні есе: у 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 1 – 2.
- *Павленко Ю. В.* Альтернативные подходы к осмыслению истории и проблемы их синтеза // Философия и общество. – 1997. – № 3. – С. 24 – 39.

- *Павленко Ю. В.* Михайло Браичевський і його концепція вітчизняної історії першого тисячоліття нашої ери // *Браичевський М.* Походження слов'янської писемності. – К.: Видавн. дім «КМ Academia», 1998. – С. 5 – 16; Те ж саме. – *Михайло Браичевський.* Вчений і особистість. – К.: Фенікс, 2002.
- *Оглоблин Олександр.* Студії з історії України. Статті і джерельні матеріал. – Н.-Й; К; Торонто, 1995.
- *Оглоблин Олександр.* Українська історіографія 1917 – 1956. – К., 2003. – 252 с.
- *Павленко Ю. В.* История мировой цивилизации: Философский анализ. – К.: Феникс, 2002.
- *Павленко Юрій.* Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Вид. 3-є. – К.: Либідь, 2001. – 358 с.

- *Сарбей В. Г.* Очерки по методологии и историографии истории Украины. – К.: Наук. думка, 1989.
- Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. – Т. ІХ. – (1989 – 2001 роки) / Ред кол.: Тарас Гунчак (голова, наук. ред.) та ін. – К.: Дніпро, 2001. – 660 с.
- *Удод О. А.* Україна: філософія історії. – К.: Генеза, 2003. – 120 с.
- Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми: Колект. моногр. / за ред. *Леоніда Зашкільняка*. – Л.: ЛНУ, 2004. – 406 с.
- Формации или цивилизации? Материалы круглого стола // *Вопр. философии*. – 1989. – № 10.

Іван
Дзюба

Інтернаціоналізм
чи русифікація

Вво: Сучасність 1968

ОЛЕКСАНДР
ОГЛОБЛИН

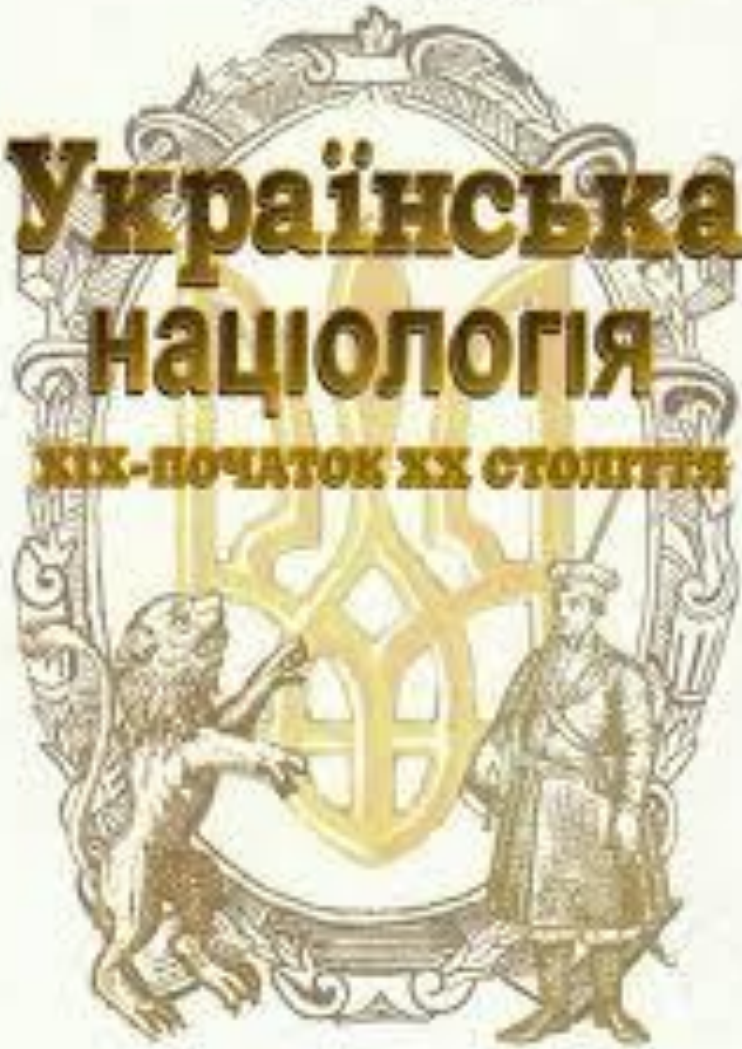
УКРАЇНСЬКА
ІСТОРИОГРАФІЯ
1917-1956

Олег Гринів

Українська націологія

кіх-початок XX століття

Ю.В. ПАВЛЕНКО

ПЕРЕДІСТОРІЯ ДАВНІХ РУСІВ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

1. Історіософська концепція історії України Олександра Оглоблина, його критика міфів радянської історичної науки

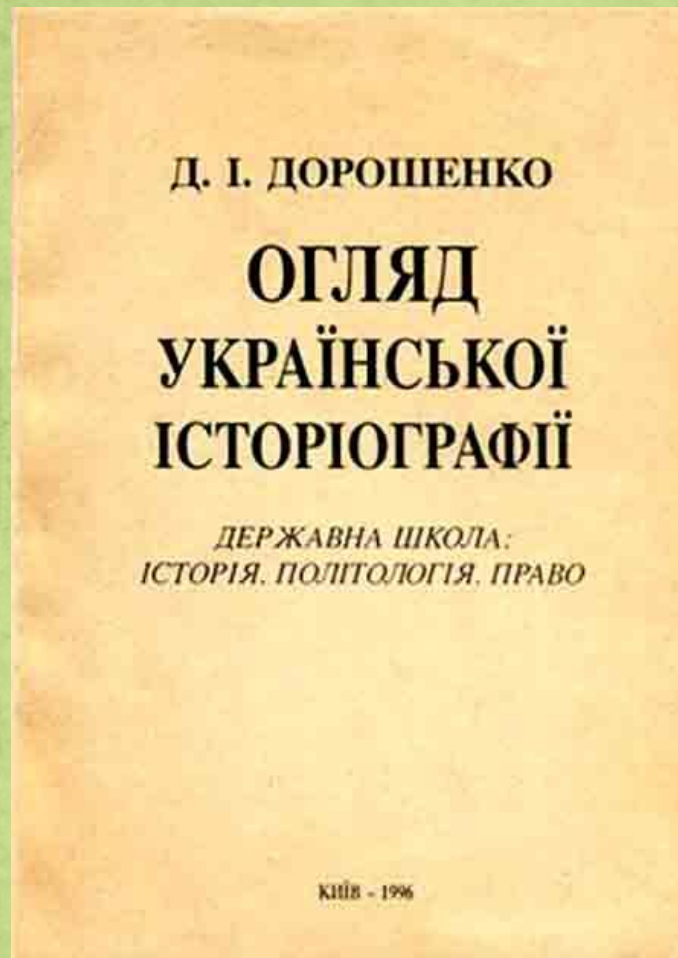

Олександр Петрович Оглоблин
(1899–1992)

Народився Олександр Петрович Оглоблин (1899–1992) в Києві у православній родині міщан. У гімназичні та студентські роки (1908–1919 рр.) захопився історією. Становлення історика відбувалося в 1920–1930-х рр. У 1926 р. успішно захистив докторську дисертацію на науковий ступінь доктора історії української культури.

Одним із перших він приєднався до марксистської історіографії, синтезуючи український історичний процес на ґрунті історичного матеріалізму, ставши засновником втілення марксистського методу в дослідження соціально-економічної історії України. В основу історичного поступу вчений поклав марксистське положення про соціально-економічні формації як двигун суспільного розвитку. Водночас, моделюючи український історичний процес XIX – початку XX ст., він спрямовував історично-економічний поступ України в напрямку її державної самостійності, а відтак розходився з доктринерським марксизмом, зайнявши позиції українського державницько-марксистського напрямку.

Історіософські погляди О. Оглобина формувалися під впливом книги В. Липинського «Україна на переломі» та праці Д. І. Дорошенка «Огляд української історіографії», тобто представників національно-консервативної та державницької школи.

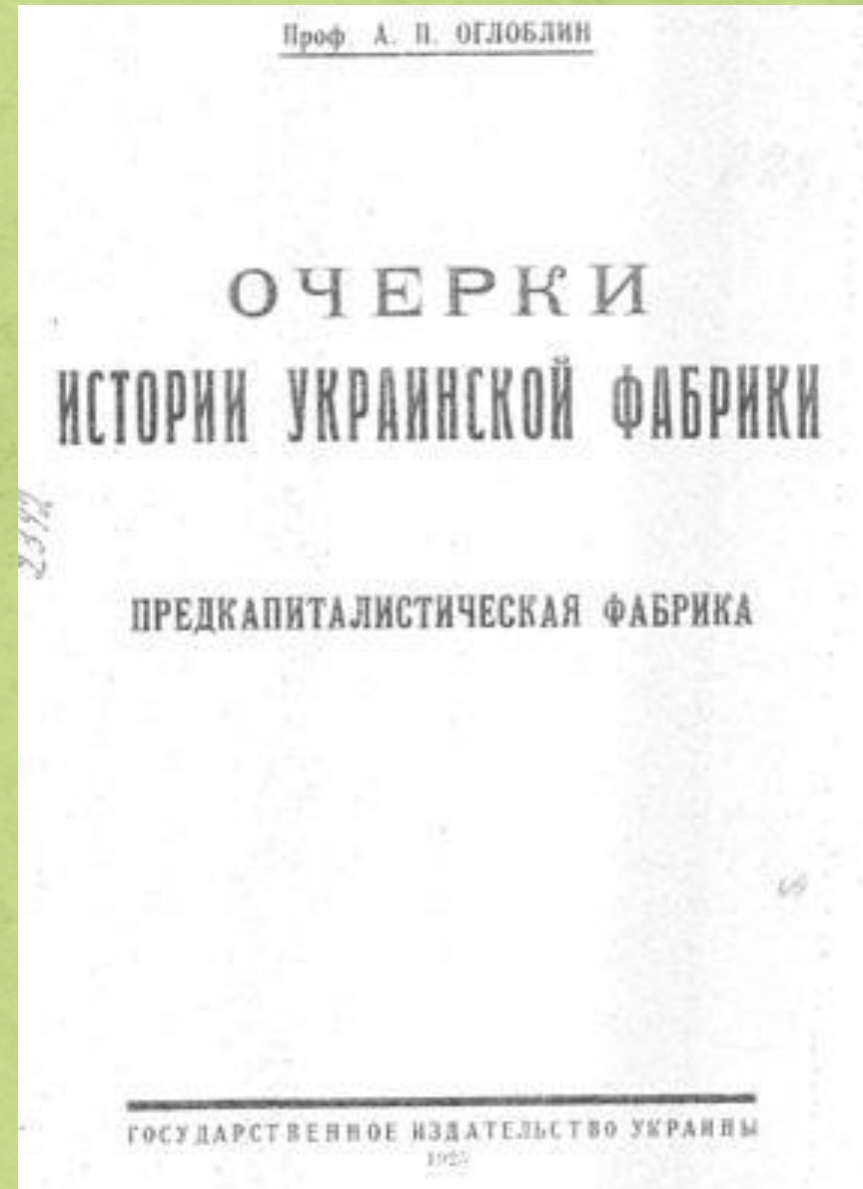
Не менш важливим був **вплив українізації 1920-х рр.** За цих обставин О. Оглоблин став розробляти **концепцію історико-економічного розвитку України, головне ХІХ – початку ХХ ст.** На меті він мав підвести значну економічну базу під політичну незалежність України, що тільки побіжно зробили його попередники. Вчений створював цей підмуток у національно-державницькому річищі, беручи **за основу марксистську схему історії Росії М. М. Покровського,** побудовану за зміною соціально-економічних формацій: торговий капіталізм – друга половина ХVІІ – перша половина ХІХ ст., промисловий капіталізм – друга половина ХІХ – 1917 р.

Розробку концептуальних засад О. Оглоблин розпочав у курсі лекцій з історії класової боротьби в Росії та Україні, а також у лекторії з історії економічного побуту України, які він впроваджував на історичному відділенні ІНО у 1921- 1922 рр.

Вчений наголошував **на історичному антагонізмі між працею і капіталом** і відбивав думку про необхідність визволення людства від капіталістичної експлуатації, але не поділяв пафосу про всесвітню місію пролетаріату та роздмухування пожежі світової революції. Водночас простежувалася **ідея поєднання соціального й національного визволення та усвідомлення історичних шляхів виходу України з колоніального становища на господарчій ділянці.**

Концептуальні розмисли О. Оглоблина про історично-економічну самостійність України XVIII – початку XX ст. могли відбитися в циклі запланованих 6-ти томних дослідженнях під загальною назвою «**Нариси з історії української фабрики**», з яких вчений підготував тільки три з половиною випуски. **Два з них він оприлюднив, а третій був розсипаний у видавництві 1931 р.** Чимало уваги у своїй концепції він приділив виявленню місця й ролі різних етнічних груп у промисловості України XIX ст., показав процес формування внутрішнього ринку в Україні, утверджував думку про право українського народу на власну державу.

Концептуальні розмисли О. Оглобина про історично-економічну самостійність України XVIII – початку ХХ ст. могли відбитися в циклі запланованих 6-ти томних дослідженнях під загальною назвою «Нариси з історії української фабрики», з яких вчений підготував тільки три з половиною випуски. Два з них він оприлюднив, а третій був розсипаний у видавництві 1931 р. Чимало уваги у своїй концепції він приділив виявленню місця й ролі різних етнічних груп у промисловості України ХІХ ст., показав процес формування внутрішнього ринку в Україні, утверджував думку про право українського народу на власну державу.

На рубежі 1929/30 рр. О. Оглоблин написав **«Історіографічні уваги»**, які є конспективною частиною його лекцій з курсу «Історія України», котрі розкривали еволюцію наукової думки від літописання Київської та Галицько-Волинської Русі (XI-XIII ст.) до існування УСРР (кінець 20-х рр. XX ст.). Учений проаналізував різні схеми історичного процесу, в тому числі звичайної схеми :

- «руської історії, її змісту, коріння та історії»,
- «звичайної схеми «польської історії» та їх критиці з боку польської та української наукової думки.

Він акцентував на тому, що **впродовж тривалого часу російська та польська історіографія заперечували існування українського народу**, відтак цілковито ігнорували схему українського історичного процесу, розглядали українську історію як додаток власної, розчиняли її в польській і російській. Таким чином, О. Оглоблин актуалізував завдання «легалізувати це скасування українського історичного процесу».

Початки українського історичного процесу О. Оглоблин простежував, починаючи від «Повісті временних літ». Згодом настала криза за польсько-литовського періоду, що завершилася відродженням української історичної традиції в першій половині XVII ст.

Тоді вище православне духівництво відновило ідею руської народності й державності, відтак стару схему українського історичного процесу, яка набула суто державницького змісту.

Видатний український історик державницького напрямку О. Оглоблин, творчо розвиваючи історіософську схему історії України М. Грушевського, витворив нову схему українського історичного процесу XIX – початку XX ст., адже його попередник звів «століття українського відродження» лише до національно-культурного чинника.

О. Оглоблин визначив такі основні проблеми схеми історії України:

- 1) процес формування українського територіального масиву;
- 2) економічний розвиток, створення всеукраїнського ринку;
- 3) обґрунтування державно-правового і політичного статусу України у складі Російської імперії;
- 4) проблема української провідної верстви;
- 5) проблема соціальної структури України ХІХ-ХХ ст.;
- 6) проблема культурного процесу;
- 7) проблема формування модерної української нації.

Для розуміння процесу формування українського територіального масиву важливою є стаття О. Оглоблина **«Проблема української економіки в науковій і громадській думці ХІХ – ХХ віків» (1928)**, де розглянуті *регіональні особливості українських земель*. Учений показав процес формування українського територіального масиву, який складався з конгломерату п'яти відмінних історико-географічних територій: Лівобережної України, Правобережної України, Південної України, Південно-Східної України та західноукраїнських земель. Царська Росія робила все, щоб між окремими українськими територіями посилювалися відмінності, які б ставали на заваді утворенню єдиного національно-територіального комплексу сучасної, новітньої України.

Однак творення єдиного всеукраїнського капіталістичного ринку стало головним позитивним чинником національно-територіальної консолідації українських земель. Втім, розвиток єдиного українського господарського організму значно ускладнювався оточенням чужого економічного й політичного світу.

Відтак О. Оглоблин порушив проблему державно-правового і політичного статусу України у складі Російської імперії. З цією проблемою тісно пов'язана проблема української провідної верстви ХІХ – початку ХХ ст., під якою вчений розумів проблему українського дворянства, його еволюції, консолідації в масштабах усієї України, ролі в національному русі та як провідної верстви в нових умовах кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Не менш важливими мислителю удавалися проблеми соціальної структури України, ролі українського селянства і міщанства у формуванні українського капіталістичного суспільства.

Водночас він поставив питання щодо української буржуазії і пролетаріату. О. Оглоблин розглянув проблему культурного процесу України ХІХ – ХХ ст., який не ставив у залежність від етнічного й мовного походження й характеру його творця. Це давало можливість дивитися на українську культуру як на багатогранну, не віддаючи значну частину українського культурного капіталу російській і польській культурам. Усі ці проблеми підпорядковані процесу **«формування модерної Української нації»**. О. Оглоблин був **прихильником** визнання самостійності історичного процесу в Україні в економічному, політичному й культурному вимірах і розвитку України в масштабі **цілої Європи**. Він прагнув вивчати не тільки інститути, ідеї і події, а й діячів.

Основними ідеями історіософії О. Оглоблина були такі:

- «земля – рід – родина»
- «економічна самостійність України»
- «національно-державна самостійність України».

З них вчений вивів багатомірну формулу історичної творчості – **«земля – рід – держава – нація – людина»**

О. Оглоблин піддав критиці три історичні міфи радянської історіографії та історіософії :

- ❖ «єдиної руської народності»
- ❖ «возз'єднання України з Росією»
- ❖ «спільної вітчизни»,

які не визнавали Київську Русь українською державою, Переяславську Раду трактували як об'єднання двох частин нібито колись єдиного народу, виводили від спільної соціальної боротьби українських і російських трудящих спільну пролетарську революції і будівництво соціалізму під керівництвом «старшого брата» і спільну соціалістичну батьківщину.

О. П. Оглоблин – автор **100** друкованих праць, у т. ч. семи монографій. **Основними працями О. Оглоблина стали:**

- «Мануфактура в Гетьманщині»
- «Предкапиталистическая фабрика»
- «Нариси з історії капіталізму на Україні»
- «Кріпацька фабрика»
- «Історія господарства України»
- «Нариси з історії України. Україна в кінці XVII – першій чверті XVIII ст.»
- «Студії з історії України. Статті і джерельні матеріали» (Н.-Й.; К.; Торонто, 1995)
- В рукописах залишаються: «Українська історіографія» (курс лекцій), «Вчення М. Грушевського про мову – мовну спільноту – народ – расу» та ін.

2. Історіософські ідеї Бориса Крупницького, його внесок у критику марксистсько- ленінської парадигми історії України

**Б. Д. Крупницький
(1894 – 1956)**

Відомий український історик **Б. Д. Крупницький (1894 – 1956)** – історик, доктор філософії, професор, учень Д. І. Дорошенка, дійсний член НТШ та УВАН. Народився на Черкащині, навчався в Київському університеті, брав участь у національно-визвольних змаганнях в 1917 – 1920 рр. Емігрував до Німеччини. Навчався в Берлінському університеті, там отримав науковий ступінь доктора філософії (1929 р.).

Будучи в еміграції, Б. Крупницький з 1931 р. працював у важливому науковому центрі української історичної науки, яким був Український Науковий Інститут у Берліні (1926-1945). У 1941 р. став професором Українського Вільного Університету. На замовлення Інституту Б. Крупницький видав у світ німецькомовну працю **«Історія України від початків до 1920 року»** (Лейпциг, 1939; 2-е вид., Лейпциг, 1943). Під час роботи в Інституті вчений написав німецькомовний нарис **«Замітки про ідеологію «Історії Русів»** (Берлін, 1945).

Учений зробив великий внесок у критику марксистсько-ленінської парадигми історії України. У цьому контексті великого значення набула праця вченого **«Теорія III Риму і шляхи російської історіографії» (Мюнхен, 1952)**. В ній піддано критиці радянську москвоцентричну концепцію Східної Європи, головним змістом якої була історія Москви, навколо якої відбувалося «собирання земель». Український вчений показав ненауковість схеми послідовного наступництва центрів: Київ – Володимир – Москва – Петербург – Москва. «Теорія центрів», орієнтована на Москву, є штучна і нереальна. За такого підходу Україна була епізодом, а галицько-волинська і литовсько-руська доба представляли чужорідне тіло. **Антипроголошувалися предками всіх слов'ян, Київська держава – колискою трьох народів**. Невипадково Москва розглядалася як III Рим. Це породжувало централістично-імперіалістичне бачення історії, яке дисонувало федералістичному, яке утверджувалося в Україні.

У 1955 р. Б. Крупницький видав у Мюнхені велику працю історіософського характеру **«Основні проблеми історії України»**.

Не меншої уваги заслуговує праця Б. Крупницького **«Українська історична наука під совєтами» (Мюнхен, 1957)**. В ній вчений піддав критиці більшовицьку концепцію боротьби двох культур – російської пролетарської та української селянської, дрібнобуржуазної, яка фактично виправдовувала курс на русифікацію України. Б. Крупницький показав, що в 1920-х рр., після повернення в Радянську Україну М. Грушевського, в українській історіографії панував його дух. Так, вчений відмітив велику заслугу М. Грушевського, який створив самобутню схему історії українського народу, хоча вважав, що вона потребує доповнення у світлі вимог новітнього державницького напрямку.

Б. Крупницький піддав критиці пошуки радянськими істориками «найтіснішого зв'язку» України з Росією, як начебто спільних за походженням і кровною спорідненістю, що мали на меті виправдати русифікацію українського народу. Вихідним пунктом для цього слугувала фікція «древньоруської народності» («єдності древньоруського народу») вже в VI – VII ст.

Б. Крупницький показав наступ тоталітарного режиму на українську радянську історичну науку, що виявився в обвинуваченні її у використанні «класово-національної методи». Об'єктом критики став «правовірний» історик-марксист М. Яворський, який викривав загарбницьку політику Московії, показував зрадницьку роль промосковської козацької старшини, наголошував на особливостях українських національних рухів. У центрі критики М. Яворського стала його спроба накреслити відрубний, окремий історичний шлях України від Московії – Росії. Відтак М. Яворського проголосили «псевдо марксистом» і «націоналістом» із висилкою на Соловки. Після смерті М. Грушевського в 1934 р. його почали таврувати як творця фашистської концепції історії України.

Б. Крупницький показав, як в 1920-х рр. українські радянські історики ще могли розмежовувати український і російський історичні процеси, замаскуючи це під критику царської Росії. З початку 1950-х рр. процес виправдання царизму набув нової сили. У порівнянні з 1940-ми рр. цей режим вже не оцінювали для неросійських народів як «менше лихо», а розглядали їх «з'єднання» з Росією як виключно добродійний, прогресивний акт. Звідси утверджувався міф про «старшого брата». Цьому було підпорядковано відшукування в історії українського й російського народів «найтіснішого зв'язку».

На думку Б. Крупницького, перший том «Історії України» (1953 р.) можна звести до таких тез:

- 1) нерозривний зв'язок історії України з історією російського народу;
- 2) через всю історію України відбувається боротьба класів;
- 3) Київська Русь – один корінь трьох народів, а головний стовбур – Росія;
- 4) трактування Росії як захисниці України від іноземних загарбників, а звідси велике її благодотворне значення.

Взагалі Б. Крупницький виділив два періоди української радянської історіографії:

I – 1920- початок 1930-х рр. – період незалежного розвитку, коли український історичний процес відмежовувався від російського;

II – з 1930-х рр. – українська історична наука перетворилася на виконавця волі Москви.

Основні праці Б. Крупницького: «Теорія III Риму і шляхи російської історіографії» (Мюнхен, 1952); «Українська історична наука під совєтами» (Мюнхен, 1957).

Основні праці Б. Крупницького:

- «Теорія III Риму і шляхи російської історіографії» (Мюнхен, 1952);
- «Українська історична наука під совєтами» (Мюнхен, 1957);
- «Гетьман Пилип Орлик»;
- «Гетьман Данило Апостол і його доба».

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Серія: Українська історія. П. Монографії ч. 2

Борис Крупницький

ГЕТЬМАН
Данило Апостол
І ЙОГО ДОБА
(1727 — 1734)

Накладом Товариства Прихильників УВАН
Львів, 1948.

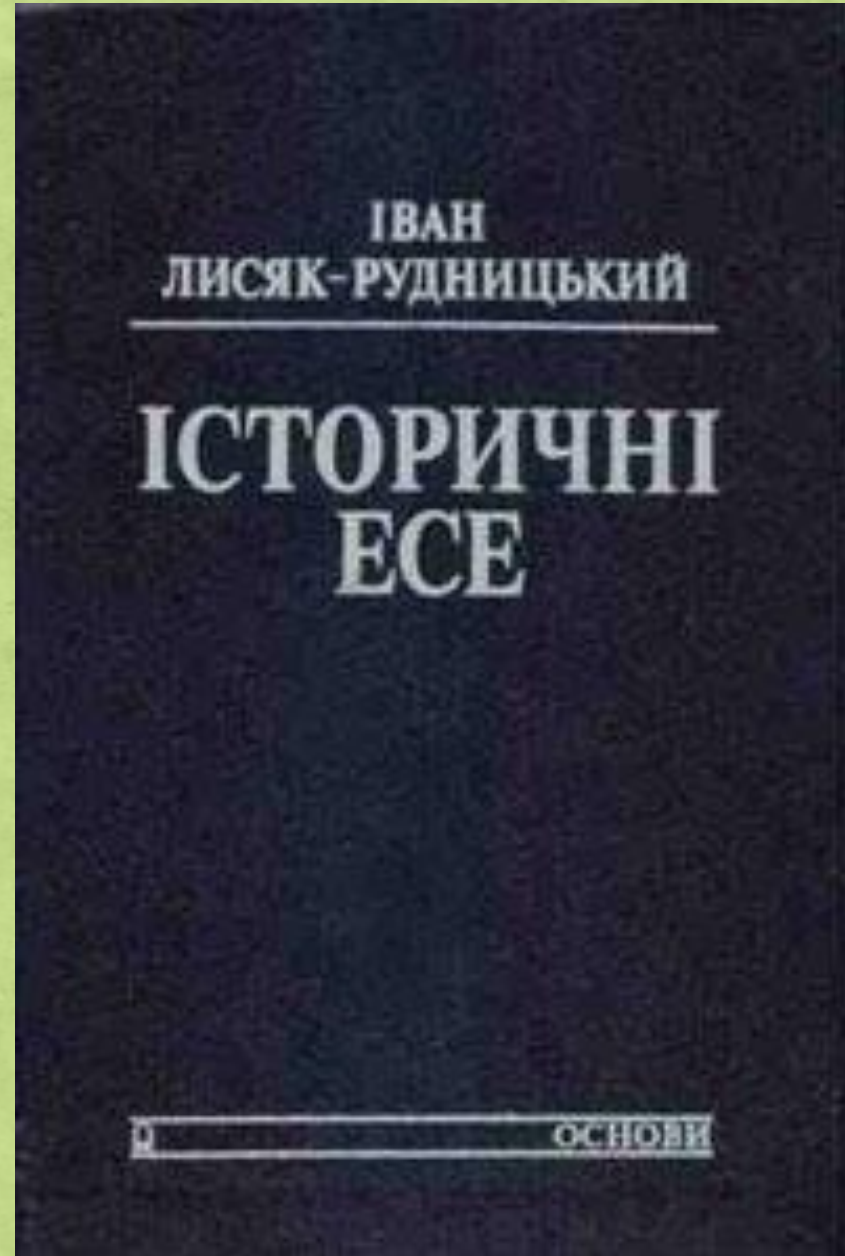
3. Історіософські проблеми у творчій спадщині І. Лисяка- Рудницького

Іван Лисяк-Рудницький
(1919–1984 рр.)

Іван Лисяк-Рудницький (1919–1984 рр.) народився у Відні в родині українських емігрантів Павла і Мілени Рудницьких, з дитинства виховувався в українському інтелектуальному середовищі. Здобув чудову освіту спочатку в Академічній гімназії у Львові, згодом – у Львівському, Берлінському, Празькому університетах, а також в університеті міжнародних досліджень у Женеві та Колумбійському університеті у Нью-Йорку. Працював професором у Філадельфії, в Американському університеті у Вашингтоні (1956–1971 рр.), а також в Альбертинському університеті в Едмонтоні (1971 – 1984 рр.). Належав до засновників Канадського інституту українських студій (1976 р.), автор багатьох історіософських праць.

Учений не встиг втілити в життя свій задум – написати узагальнюючу працю **«Формування української нації: історія та інтерпретація»**, яка б охоплювала історичний процес в українських землях від античності до середини ХХ ст. Проте історіософські погляди відомого вченого української західної діаспори знайли відбиток у цілій низці наукових і публіцистичних праць, опублікованих у двотомнику **«Історичні есе»** (К., 1994).

У центрі уваги історіософського осягнення історії України Івана Лисяка-Рудницького етнонаціональні процеси, аналіз понять «народ» і «нація», які для нього не є тотожними. Вчений вважав, що тяглість українського народу треба розглядати від часів античності, тобто з середини I тис. н. е. **Формування української нації науковець пов'язував з історичною добою розпаду Київської Русі, а її кристалізацію з Галицько-Волинською Руссю і Великим князівством Литовським.** На думку І. Лисяка-Рудницького, **українська нація «вже двічі вмирала і двічі відроджувалася наново».** Це відбувалося після Люблінської унії 1569 р. і на рубежі XVIII – XIX ст., коли колишня Гетьманська Україна втратила залишки автономії.

І. Лисяк-Рудницький вважав, що Україні не треба було «європеїзуватися» на відміну від Росії, адже вона з часів Київської Русі розвивалася в загальноєвропейському річищі. Проте учений відзначав, що в українському національному типі присутні «сильні незахідні елементи». Це зумовлювалося впливом Сходу: Візантії, євразійських кочовиків. Прийняття християнства у візантійській формі не завадило Україні, на думку вченого, наслідувати переважно західну соціальну і політичну структури. Ці чинники визначили схильність до лібералізму, парламентаризму і конституціоналізму. Відтак для української історії, як стверджував І. Лисяк-Рудницький, притаманне **співіснування двох традицій – західної (соціально-політичної) і східної (християнсько-духовної).** Їх синтез яскраво виявився в період Київської Русі та Козацької держави XVII ст.

За твердженням мислителя, українська національна історія, на відміну від англійської та французької, вирізняється перервами тяглості розвитку. «Нема прямого помосту,- писав учений,- між Україною короля Данила та гетьмана Хмельницького, між Україною Мазепи та Петлюри». Тому І. Лисяк-Рудницький вважав, що «Україна є типовою неісторичною нацією». При цьому науковець не заперечував зв'язку між княжо-феодальною, козацькою і модерною фазами існування української нації, а наголошував на слабкості та неповноті елементів історичної тяглості. Втім остання забезпечувалася постійністю геополітичної ситуації від княжої доби до сьогодення, в тому числі магнетуванням до Чорного моря, двофронтовістю боротьби – проти Польщі та Росії. Новітня українська нація, на думку вченого, зародилася лише 1917 р.

I. Лисяк-Рудницький, виступивши проти народницької і марксистської періодизації історії України, запропонував власне бачення етапів вітчизняного історичного процесу.

Вчений виділив такі періоди:

- Стародавня і середньовічна Україна;
- Україна ранньоновітнього часу;
- Україна XIX ст.;
- Україна XX ст.

Модерна українська нація постає XIX ст., а найновіша, сучасна доба, з його погляду, починається з 1914 р. Як бачимо, українська історія органічно вписана науковцем у загальноєвропейський процес, хоча при цьому виявляється відносна відсталість й маргінальність України порівняно з географічним ядром західної цивілізації.

У спадщині І. Лисяка-Рудницького розглянуто **такі важливі питання**, як двократна асиміляція українських еліт у чужонаціональних колективах, двократне відродження української нації, справжній національний характер Київської Русі (не тільки український), вирішальне значення литовської доби для національної диференціації між Україною (та Білоруссю) і Московщиною-Росією, спорідненість козацької держави з тодішніми державами Західної Європи. Україна розглядається ним як складова європейської культурної спільноти, хоча дещо маргінальна.

І. Лисяк-Рудницький подав структуру української історії ХІХ ст., проаналізував її особливості, при цьому виділив **три доби**:

- шляхетську ;
- народницьку;
- модерністичну.

Під українською історією ХХ ст. вчений розумів **історію національного руху**, історію країни і народу після 1917 р. Після поразки 1917 – 1920 рр. Україна зберегла статус нації і символічне визнання своєї держави у формі УРСР. Значення цих змагань у витворенні української модерної нації. **Центральна проблема новітньої історії – постання нації.**

Мислитель показав регіональні особливості поступу українських земель, виділяючи **«головні землі»**:

- Лівобережжя;
- Слобожанщина;
- Південь;
- Правобережжя – в Росії та Галичину й Буковину в Австро-Угорщині;

та **«пасивні землі»**:

- Холмщина;
- Закарпаття;
- Кубань.

Ще однією проблемою в історіософських поглядах І. Лисяка-Рудницького стали **взаємини українців із сусідніми народами**. Українсько-польські взаємини проаналізовано з 981 р., коли Володимир I пішов на «ляхів». Вчений сформулював **три прикмети цих відносин**:

- ✓ вони великою мірою визначили шляхи історичної долі обох народів;
- ✓ українсько-польські конфлікти мали катастрофічне значення для обох сторін;
- ✓ головна відповідальність за невдачі у цих взаєминах покладається на поляків як на сильнішу сторону.

Негативний вплив на українсько-польські взаємини мало **послаблення Русі-України внаслідок монгольської навали, татаро-турецької агресії, оскільки заохочувало Польщу до експансії**. Кардинальні зміни в українсько-польських взаєминах започаткувала велика козацька революція під проводом Б. Хмельницького. Після Переяславської угоди Польща втратила роль великої держави, Московія почала підніматися до такого рівня.

У контексті україно-російських стосунків І. Лисяк-Рудницький розглянув феномен Переяслава 1654 р., який переніс Україну з польської на російську історичну орбіту. Проте Переяслав не означав «возз'єднання» України з Росією, а поглинення Російською державою. Фактично цей акт легітимізував анексію України.

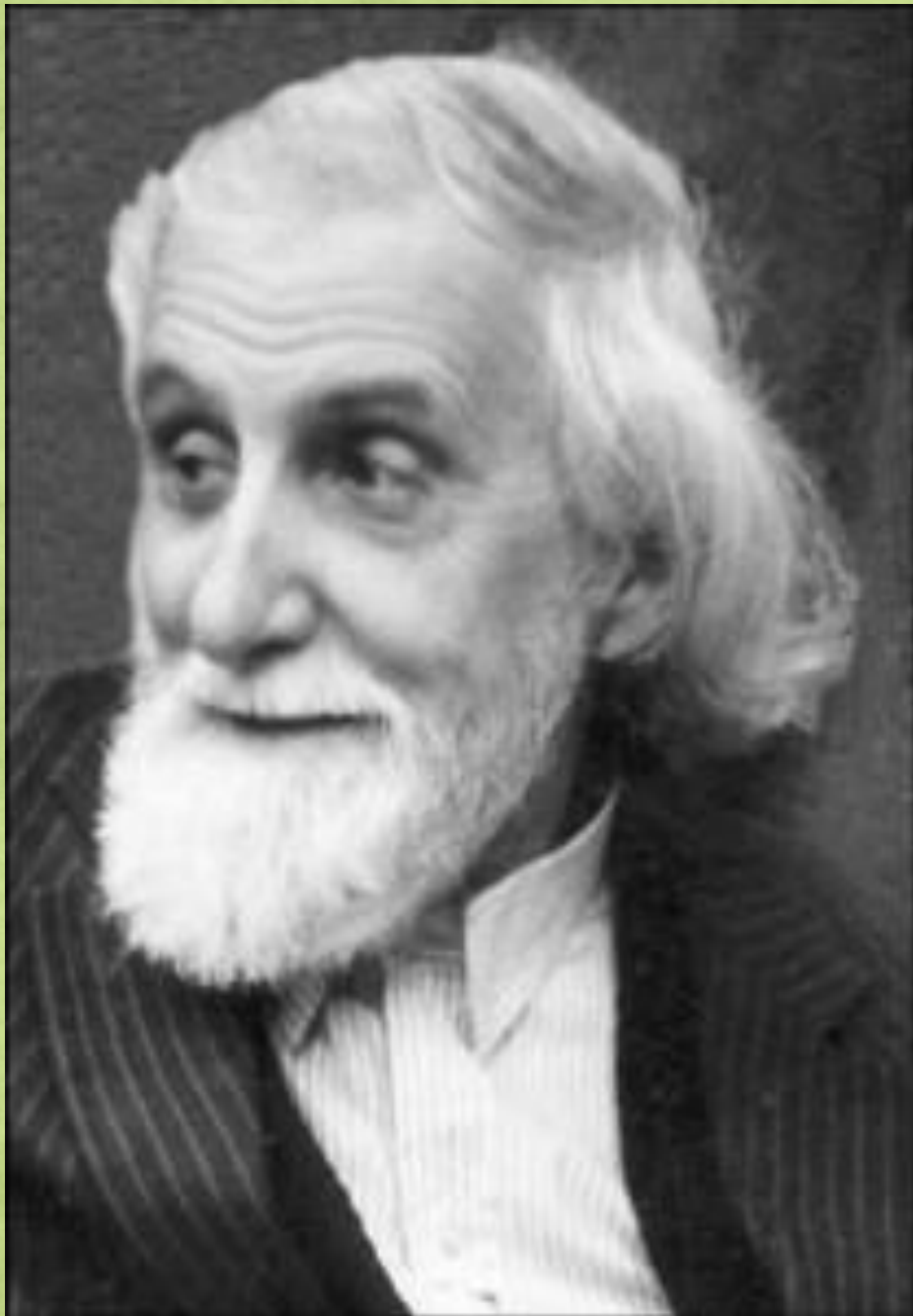
Таким чином, І. Лисяк-Рудницький багато зробив для досягнення українського історичного процесу, який розглядав насамперед з погляду українського націотворення.

Основні роботи І. Лисяка-Рудницького:

- «Історичні есе»;
- «Між історією і політикою»;
- «Нариси з історії нової України»;

4. Спроби М. Брайчевського вийти за межі офіційної марксистсько-ленінської історіософії

**Михайло Брайчевський
(1924–2001)**

Вийти за межі офіційної марксистсько-ленінської історіософії намагався відомий український вчений Михайло Брайчевський. Найбільш наочно це видно в працях «Походження Русі» (К., 1989) і «Утвердження християнства на Русі» (К., 1989), статті «Приєднання чи возз'єднання?» (1966).

Він мав на меті «виробити (принаймні для самого себе) наскрізну концепцію, яка б охоплювала весь історичний шлях України – від палеоліту до перебудови». При цьому він дотримувався «справжнього марксизму», заявляв про необхідність використовувати набутки української історіографії.

ПОХОДЖЕННЯ РУСИ

ПОХОДЖЕННЯ РУСИ

М. Ю. БРАЙЧЕВСЬКИЙ

УТВЕРДЖЕННЯ
ХРИСТИАНСТВА
НА РУСИ

М. Ю. БРАЙЧЕВСЬКИЙ

УТВЕРДЖЕННЯ
ХРИСТИАНСТВА
НА РУСИ

Михайло
Брайчевський

ВИБРАНЕ

Том
II

М. Браїчевський

Походження
слов'янської
писемності

Перша складна проблема у спадщині науковця – проблема етногенезу.

М. Брайчевський не погоджувався з двома протилежними концепціями, які ототожнювали глотогенез (виникнення мов) і етногенез (утворення народів). Перша – «індоєвропейська» – уявляла етногонію як послідовний поділ пранароду внаслідок розселення. Друга концепція («нове вчення про мову М. Марра») виділяла рух від первісної множинності до консолідованої єдності. Проблеми глотогенезу і етногенезу взаємопов'язані, але не збігаються.

Друга проблема – походження Русі. Тут М. Брайчевський розрізняв скандинавське походження династії Рюриків та виникнення самої держави в наших землях. Початок державотворення він відносив до Антського царства.

На думку вченого, назва «Русь» – південного, сарматського походження, з'явилася ще у VII ст., до норманів. Не погодився він із тим, що Русь-Україна припинила існування в середині XII ст.

Мислитель піддав критиці тезу про розпад древньоруської народності в період феодалної роздробленості, а доводив етнічний розвиток Русі до XIII ст., розглядав Русь як «первісний загальноруський стовбур», як генетичну основу формування українського народу. Саме від нього в першій половині XI ст. відгалузилася білоруська спільнота, а через століття в середині і другій половині XII ст. «визначилася російська спільнота».

Для забезпечення етнічної рівноваги на початку XIII ст. Роман Мстиславович висунув ініціативу обирати великого князя київського від шести найбільших уділів, які представляли Україну (Чернігів і Галич), Білорусь (Полоцьк і Смоленськ) , Росію (Суздаль і Рязань). Проте цей план не був реалізований.

Як стверджував М. Браичевський, у XII ст. утворилося **два центри південноруської консолідації** – Чернігів і Волинь.

Держава Данила Галицького – перше українське **королівство**. Литовська держава XIV – XVI ст. успадкувала і продовжила традиції Київської Русі, тому це Литовсько-Руська держава. Держава Володимира Ольгердовича – умовно можна назвати другим **Українським королівством**.

Відтак носієм української державності стало **козацтво** як нова соціальна сила. Фатальні наслідки для України мала Люблінська унія.

Б. Хмельницький і його сподвижники не розуміли, що національно-визвольний рух мусить гарантувати соціальні зміни, не орієнтувалися на буржуазні елементи, а тому Україна не стала незалежною.

Суспільна верхівка України підпорядкувала у XVII – XVIII ст. національні інтереси класовим інтересам.

З кінця XVIII ст. до 1917 р. Україна перетворюється на російську колонію. Адже Російська імперія являла собою тюрму народів. Україна в ній, поряд із Польщею, Фінляндією, Прибалтикою, представляла собою європейську цивілізацію.

Події **1917 – 1920 рр.** вчений називав громадянською війною. Возз'єднання **1939 р.** – актом історичної справедливості. М. Брайчевський **розглядав період УРСР як такий, коли були втрачені «будь-які ознаки суверенності».**

На жаль, М. Брайчевський не зміг до кінця осягнути своєрідності історії українського народу, звівши її до фрагментів історії Росії аж до 1991 р. Відтак на узбіччі залишилися інші частини України.

**5. Цивілізаційна історіософська
концепція історії України Ю. В.
Павленка.**

Сучасний український філософ та історіософ Ю. В. Павленко у фундаментальній праці **«История мировой цивилизации. Философский анализ»** (К., 2002) подав цивілізаційну концепцію історіософії історії України. На думку вченого, Древня Русь пройшла такі етапи історичного розвитку: **1) становлення** – VII – початок IX ст.; **2) росту** – IX – X ст.; **3) розквіту** – IX – перша третина XII ст.; **4) диференціації** – між серединами XII і XIII ст.; **5) повільна трансформація** після татарського нашествия, коли починають простежуватися нові етносоціальні утворення – друга половина XIII – XV ст.

Київська Русь розглядається Ю. В. Павленком як «особлива субцивілізація в межах Візантійсько-Східнохристиянського світу середньовіччя».

Візантійсько-Східнохристиянська і Східнослов'янсько-Православна цивілізації, на думку Ю. В. Павленка, потребують чіткого розрізнення насамперед тим, що перша з них до кінця Середньовіччя, особливо у третій чверті XV ст., практично припинила своє існування, тоді як друга тільки почала відновлюватися після монгольського завоювання. Результатом активізації етноінтеграційних процесів у межах другої цивілізації стало **становлення сучасних східнослов'янських народів.**

З XV – XVI ст. східнослов'янсько-православний етнічний масив, розділений між католицькими Польщею і Литвою, з одного боку, і Московією, з іншого, почав все більше структуруватися в політичному, релігійно-культурному і національному відношеннях. Ці нові цивілізаційні реалії відбувалися в контексті таких впливів.

По-перше, зникнення Візантійсько-Східнохристиянської цивілізації мало негативне значення, адже східнослов'янський світ сприйняв візантійську спадщину в далеко не повному обсязі, зокрема тільки доторкнувся до пізньоантичної традиції світської освіченості.

По-друге, східнослов'янський світ постав перед безпосередньою загрозою з боку Мусульманської цивілізації.

По-третє, в цей період відбувалася корінна трансформація Західнохристиянської цивілізації в Новоєвропейсько-Північноамериканський цивілізаційний світ, поєднаний з такими явищами, як Відродження, Реформація, Великі географічні відкриття, поява капіталізму, утвердження абсолютних монархій і становлення новоєвропейських націй.

Упродовж другої половини XVI – першої половини XVIII ст. в українсько-білоруських землях цивілізаційний розвиток мав насамперед соціально-культурний характер, а в Московському царстві, яке трансформувалося в Російську імперію – соціально-політичний. Український історичний процес розвивався під впливом соціально-політичного виклику Польщі, релігійно-культурного виклику Ватикану.

Вже у другій половині XVI – середині XVII ст. в Україні склалися самобутні форми соціальної самоорганізації, дух культурно-конфесійної толерантності.

Петровська імперія, як пізніше СРСР, у рівній мірі пригнічували традиційні права і українців, і росіян, і татар. Російська імперія була явищем не національним, а цивілізаційним.

На рубежі XVII – XVIII ст. внаслідок синтезу української культурної і московської політичної традицій, під впливом Заходу у вигляді імперії оформилася Східнослов'янсько-Православна цивілізація, яка у XVIII – XIX ст. досягла великих військово-політичних і культурних успіхів.

Але Петровська імперія, як і СРСР, в економічному розвитку орієнтувалися на екстенсивну модель, на підкорення особи, яке набуло тотального характеру в XX ст. Це зумовило крах наприкінці минулого століття.

На **рубежі ХХ – ХХІ ст.** мова може йти про належність значної частини українців до православно-пострадянського ареалу. Проте основна їх маса втратила органічний зв'язок з східнохристиянською традицією.

Західні українці посідають проміжне становище між Східнохристиянським і Західнохристиянським світами.

Органічна присутність Західно-християнського світу відчувається тільки до Дніпра, за яким влада Речі Посполитої була недовговічною і слабкою.